

Un poema occità, traducció de Jacint Verdaguer

Joan Requesens i Piquer

(IES Pius Font i Quer)

Per dues voltes he dedicat unes pàgines a les traduccions del nostre gran poeta de la Renaixença.¹ En les darreres, però, vaig treballar-hi de bracet amb la prudència i com a premi, sembla, avui puc parlar de nova troballa. Ha estat tot repassant *La Véu del Montserrat* en cerca d'altres dades quan la dubtança de no estar segur d'haver elencat totes les traduccions que féu Jacint Verdaguer, em dirigí els ulls al peu d'una plana... i trobí la nova.

El contingut, doncs, aquesta volta, serà l'edició del text, l'original, la seva còpia i la traducció; una mica el marc històric de la seva escriptura i trasllat a la nostra llengua; i unes pàgines dedicades a la versió verdagueriana.

I. El triple text

L'original es troba, amb la disposició ací reproduïda, a:

1. Joan REQUESENS I PIQUER. «Un poema llatí medieval i la traducció que en féu Jacint Verdaguer». *Revista Catalana de Teologia*, XXIV/1 (1999), p. 155-181; Joan REQUESENS I PIQUER. «Jacint Verdaguer, traductor». *Revista Catalana de Teologia*, XXIX/1 (2004), p. 113-155. Darrerament el professor Ricard Torrents ha deixat escrit que la versió castellana del poema *Al Desposori de Don Claudi López i Donya Maria Gayón*, la va fer el mateix Verdaguer (veg. Ricard TORRENTS. *Art, poder i religió. La Sagrada Família en Verdaguer i en Gaudí*. Barcelona: Proa, 2006, p. 338). Així, doncs, en l'ordre cronològic que en el segon treball vaig establir, l'epítolami dedicat als segons marquesos de Comillas ha d'anar en el lloc 5è bis –les traduccions 4a i 5a foren del mes de gener i aquesta del mes de març. I el poema d'aquest article en el lloc 6è bis, tot i que potser hauria d'intercanviar-se amb el 6è, perquè la primera edició fou l'any següent, 1884.

Armana Prouvençau pèr lou bèl an de Diéu 1883 [...],² p. 42

REVIRAMENT DE DOUS VERSET
DOU SAUME LXXXIII DE DAVI

*Etenim passer invenit sibi domum,
et turtur nidum sibi ubi ponat
pultos suos.
Altaria tua, domine virtutum, Rex
meus et Deus meus!*

Quand bramo l'aurige en furour,
Lou passeroun trovo toujours
Un trau long di téulisso,
E pèr si pichot piéutadis
La tourtarello a sèmpe un nis
I branco di sebisso.

Ta Glèiso, acò 's lou nis ama,
Segnour, ounte vène estrema
Ma jouinesso ravidò:
Rèi de moun cor, Diéu di vertu,
Ma pas, moun bèn, ma glòri es Tu!
Tu pèr touto la vido!

MANDADIS
A LA SANTO VIERGE

O Vierge, i pèd de ta bèuta,
Lou sabes, siéu vengu jita
Mi raive de jouvènço...

2. La portada sencera diu així: *Armana / Prouvençau / pèr lou bèl an de Diéu / 1883 adouba e publica de la man di felibre / Joio, saulas e passo-tèms de tout lou pople d'ou Miejour / an vint-e-nouven dou Felibrige / en Avignoun / enco de Roumanille, Libraire-Éditour / 19, Carriero de Sant-Agricò, 19 / a Paris / Ernest Thorin, Rue di Médicis, 7 / A. Taride, Rue Marengo, 2.*

Laisso-me garda soulamen,
Vierge, o ma Rèino eternamen,
L'amour de ma Prouvenço!

LOU FELIBRE QUE S'ES FA MOUNGE.

Mounastié de^{***}, lou bèu jour que me i'embarrère.

La traducció es va publicar a:

La Veu del Montserrat, any VI, núm. 37 (15 setembre 1883), p. 293

LO FELIBRE-MONJO. (*)

TEXT.

Quand brumo l'aurige en furour,
Lou passeroun trovo toujours
Un traù long di teulisso;
E per si pichot pieutadis
La toutourello a sempre un nis
I branco di sebisso.

Ta Gleiso, aco's lou nis ama,
Segneur, ounte vene esfrima
Ma jouinesso ravidó.
Rei de moun cor, Dieù di vertu,
Ma pas, moun ben, ma glori, es Tu!
Tu! per touto la vido.

MANDADIS.

A la Santo Vierge.

(*) En l'*Armaná Provençau* ve inserta aquesta tendra y sentidíssima composició que ha sigut bellament traduhida per nostre company Mossen Jacinto Verdguer. ¡Deu li dó al felibre provençal que vesteix l'hàbit blanch dels Premostatenses la santa perseverancia!

que donaria als successors del Benaventurat Pere una habitació i un trono, para que desde aqui, com desde un centre, governés, independent de altre potencia, la universal república cristiana. Y ningú s'ha atrevit á oposarse á aquest plan de la Divina Providencia, sens que mes aviat ó mes tard, haje vist desfere sa ficción empresa.

Aixó se trova exposat á la llum y com grabat en lo monument que forma lo testimoni de prop de vint sigles, y en va s'espera que deposin en sentit contrari las edats futuras; be que avuy que prevalixen las socas conjuradas dels enemics de Deu y de la Iglesia, no hi hagi hostilitat á quo no recorria contra lo Romá Pontífice en la guerra que mouhen á la Santa Sede, pretenen debilitar las forsas y despedassar lo Poder Pontífici, y mes, si 's fca possible, aniquilar lo Pontificat. Lo que aquí succedi després de haverse apoderat de la ciutat, lo que passa avuy dia, no deixa lloch á duptes respectó als propósitos dels arquitectes de la nova obra, de la que á cas alguns s'han fet cómplices portats d'altre fi, del de reconstituir y axampilar lo poder públich. Y axi ha crescut lo número dels agressors del Pontíficat, y lo Romá Pontífice 's veu reduhit á la miserable condició que deploran unánimament las nacions católicas. Empero, no alcansarán mes éssit qu'altres que ab los mateixos plans lingüens lo mateix atreviment.

Ja, per lo que's refereix als italians, lo violent combat que ab tanta imprudencia com injusticia segueixen contra la Santa Sede, es origen de grans desastres interiors y exteriors. Pera separar la simpatia de la multitud, s'ha dit que'l Papa era enemic dels interessos italians, inícu é irracional acusació, com suficientment se demostra ab lo que tenim recordat.

Lo Pontíficat, lluny d'açó, com ho fou en tots temps, será en lo venider para las nacions italianas una garantia de prosperitat y salvació, porque es condició essencial del Pontíficat, fer be y ser universalment útil. No's compren, per tant, que homes cuydadosos del interés públich privin á Italia de est gran mansanal de beneficis; no es digne de patriotes italians lo formar causa comuna ab los que únicament projecten la ruina de la Iglesia; no es, per últim, ni prudent ni beneficiós trovarse en pugna ab un poder que, com ho justifica la historia, te lo mateix Deu per fiador de sa perpetuitat, y que no pot ser religiosament venerat per los católics del mon enter sens que aquestos xifren son interés en defensarlo per tota mena de medis. Poder que es tal, que necessàriament se veu regonegut y respectat per los prínceps posats al cap de las nacions, sobre tot en aquestos temps d'alarma, en que sembla que's conmuehen los fonaments hont reposa la humana societat; y axi correspon á tois los que senten amor envers la patria, si posseixen la intuición de lo verader, consagrar sas meditaciones y los esforços de sa sol·licitut á acabar ab las causas de semblant conflicte y á satisfer del únich modo convenient las justas reclamacions de la Iglesia católica y la desitjada reivindicació de sos drets.

Per lo demés, res Nos es mes agradable que veure penetrar aquestas consideracions en l'enteniment de las gentes tant profundament com apareixen consignadas en los monuments històrics. Deveu, pues, consagrar á aquesta empresa, amats fills, la diligencia y activitat majors.

Y á fi de que vostre treball y'l de vostres auxiliars siga rich en fruys, á vosaltres y á ells, com penyora de la divina protecció, Nos concedim amorosamente la Benedicció Apostòlica.

Donat en Roma, en Sant Pere, lo dia XVIII d'Agost del any MDCCCLXXXIII, VI de nostre Pontíficat.

LLEÓ, PAPA XIII.

Secció Literaria.

LO FELIBRE-MONJO. (*)

TEXT.

Quand brumo l'aurige en furour,
Lou passeroun trovo toujour
Un traú long di teulada;
E per si pichot pietuladis,
La toutourello a sempre un nis
I branco di sebiso.

Ta Gleiso, aco's lou nis ama,
Segnour, ounte veas esfrima
Ma jounesse ravidó.
Rei de moun cor, Dièu di vertu,
Ma pas, moun ben, ma glori, es Tu!
Tu! per touto la vido.

MANDADIS.

A la Santa Verge.

O Verge, i ped de ta beuta,
Lou sabes, siéu vengu jita
Mi ravidó de jouvenço....
Laisso me garde soulamen
Verge, o ma Reino, eternament
L'amour de ma Prouvens!

LO FELIBRE QUE S'ES FA MOUNGE.
Monastié de ***, lou beú jour que m'è embaris.

TRADUCCió.

Quan se renou la tempestat,
Lo passarell sempre ha trovat
Un traú á la teulada;
Per son novell que d'amor viu,
La tortoreta troba un niu
Del arbre en la brançada.

Ta Iglesia, aixó es lo niu amat,
Hont passaré, Deu de bondat,
Ma juventut florida:
Puig á tos peus l'amor me du
Ma pau, mon be, ma gloria ets Tu,
Tu per tota ma vida.

ENDRESSA.

A la Santa Verge.

Verge, de ta hermosura al peu
Vinch á deixar, prou ho sabén,
Los somnis de ma pensá;
Deixam que garde solament
Verge, ó ma Reyna, eternament
L'amor de ma Prouvensa.

LO FELIBRE QUE S' FA MONJO.
Monastir de ***, lo bell jorn que m'hi he tancat.

(*) En l'Armaná Provençal se inserta aquesta tendra y sentidissima composició que ha sigut bellament traduïda per nostre company Mossen Jacinto Verdaguer. I Deu li dó al felibre provençal que vesteix l'habit blanc dels Prouvençatsens la santa perseverancia!

II. El text en el seu temps

Aquests versos són impresos en l'almanac felibrenc que el 1883 arribava a la vint-i-novena edició. El mes de maig de 1854, al poblet de Castèlnòu de Gadanha, prop d'Avinyó, set poetes de parla occitana presidits per Frederic Mistral fundaren el Felibritge i l'any següent ja apareixia el primer número de l'*Armana Prouvençau* a l'antiga ciutat papal. El 1883 feia, doncs, un grapat d'anys de la seva publicació anual i pot bé parlar-se de tradició. Després de les pàgines de calendari i la crònica anual, aplegava una variada col·lecció de prosas, des de contes a tradicions i llegendes, i poemes. Hi participaven autors diversos del món cultural occità i alguns amb més d'una composició. Entre totes, el d'aquell any contenia el poema que ací hem copiat i és l'original imprès.³

Tot i que només sigui per sobre, ofereixo unes ratlles d'ampliació referides al sentit sociològic més que no pas literari dels almanacs occitans, que foren bastants. La vellúria d'aquesta mena de calendaris sabem que és de segles i en percebem el valor utilitari perquè a l'arrel hi ha un coneixement pràctic que s'ofereix al comú de la pagesia i a tot altre ciutadà. El calendari anual amb totes les seves variants, des dels solsticis i els tombs de la lluna fins a les fires i festes que les estacions mateixes propicien i que la tradició de cada contrada ha mantingut. Ara bé, el món astronòmic, agrícola, comercial i religiós fou ampliat en diverses direccions i aquí ens cenyirem a les d'un conjunt d'almanacs d'un temps i lloc concrets. En els darrers trenta anys del s. XIX i els primers del XX n'aparegueren una colla per Occitània.

D'alguna manera tots tingueren la mateixa font per imitar, l'*Armana Prouvençau*. I en un doble sentit: com a almanac amb les dades tradicionals en llengua d'oc —ja no en la francesa que restà per als de sempre—, i com a mitjà de difusió ideològica de les idees i sentiments del Felibritge. Pel que fa al primer sentit no cal dir que el seu contingut, ultra les dades bàsiques, incorporava no solament la llengua pròpia, sinó també «li Sant, li Fèsto, li Fiero, li Roumavage, li

3. Per curiositat pot afegir-se que a la p. 31 es publicava el poema *A Nouestro-Damo de Bono Ajuda*, un sonet signat per «Dom J.-R. Garnier, mouine benedictin».

Prouvèrbi e Remarco de chasque mes e de chasque jour dou mes, acampa e adoura coume se dèu pèr lou felibre dou mas», segons les paraules de la presentació del primer any. Pel que fa al segon sentit cal dir que el patró que els afaçonà fou un discurs apolític, religiós, missional podria dir-se, carregat de moral i per tant moralitzador adreçat a les capes socials senzilles, sense descurar les instruïdes. Transmetien, dient-ho amb més exactitud, un discurs polític que veia el món fet i clos en la vida i espai de la pagesia i menestralia prèvies a la Revolució Francesa i a l'arribada de la industrialització; un discurs religiós en una tradició cristiana catòlica, tot i que hi hagué algun almanac escrit des de la tradició cristiana protestant. L'aspecte cristià és ben explícit en els paràgrafs finals de la presentació, el 1855, d'aquest *Armana Provençau*: un cop s'ha explicat que hom hi abocava l'esforç per iniciar-lo i tirar-lo endavant, «finalemen, nous vaqui douge, toutis en bono coumpagno (moun Diéu, vous rènde gràci!) emé touti li Sant de Prouvènço: Sant Trefume, Sant Baudéli, Sant Brancaci, Sant Armentàri... Diéu nous rejougne em'éli dins soun sant Paradis! [...] E bèn! Aro, anen, touti tan que sarés, legèire d'aquest armana, que lou bon Diéu vous lou fague passa gai e dru, l'an que pouncejo! [...] Que le pòu flèu de Diéu siegue pas pèr vous-àutri un autre flèu! [...] E l'an que vèn, si Diéu lou vòu, veirés l'armana que vous aliscaren. Amai siegue que lou cadet d'aquéu que pourtissonne, aura pèr lou mens un bon pouce de mai que soun einat... sènso coumba lou rèsto. LOU FELIBRE AJOUGUI».

L'any 1911, ja entrat el s. XX, en un d'aquests molts almanacs es podia llegir aquest fragment: «*Aux montagnards et aux paysans gascons*: vous êtes le sel de notre terre maternelle; mais si ce sel s'affadit, avec quoi la salerons-nous? Tant que vous serez, vous, attachés d'esprit et de corps aux bons usages et à la bonne langue de chez nous, la Gascogne ne périra pas. Faites donc ainsi, nous vous en conjurons: vivez et parler en bon Gascons et moquez-vous des autres. Soyez sûrs que ce qu'il y a de plus noble, dans un pays, de plus distingué, c'est ce qui est du pays lui-même, et pardessus tout ce qui est pur et sincère, et sans aucun abâtardissement!». Quatre anys abans, en un altre almanac podia llegir-se: «vous qui voulez vivre et mourir sur la terre mère, dans la petite maison ou au château où vécurent et moururent les vôtres, vous ète félibres, parce que vous croyez que la terre des aïeux

est bonne conseillère et que les murs de terre ou les murailles de pierre de la maison ont gardé quelque chose de l'âme des pères ete des mères!... Est félibre, quel que soit l'homme, riche ou pauvre, ècolier ou maître d'école, quand il aime et fait aimer autour de lui tout ce qu'aimaient les anciens...».⁴ No cal glossar de cap manera la claredat amb què aquest segon text assegura que la idea d'ésser felibre no va lligada solament al poeta o prosista occità, sinó a tota persona que s'identifica amb una manera de veure Occitània, amb una ideologia de renaixement o manteniment d'un món tradicional.

L'evolució d'aquest sentit de la vida tradicional, oposat a la modernitat, alimentat per la deu religiosa i orientat a la pervivència de les tradicions socials del passat, es readaptà en entrar al segle XX i s'ha pogut escriure que els almanacs occitans eren l'eco de la ideologia de Charles Maurras. Retrocedint, però, a la font que en fou l'*Armana Prouvençau*, no cal entretenir-se gaire o gens per explicar que aquesta ideologia era la que volgueren vehicular Frederic Mistral i els seus companys amb la seva creació. És en la primera d'aquestes publicacions ideològiques i literàries i instructives també, que el poema del felibre que es fa monjo troba l'espai ideal que l'agombola. I és en les pàgines semblants de *La Veu del Montserrat* on també hi encaixa amb justesa exacta. Val a recordar-ho, tot això, per a millor entendre la feina traductora de Verdaguer.

Parlar del marc històric del trasllat del poema de llengua d'oc a la catalana, vol dir, doncs, parlar d'allò que es respirava en el setmanari d'aquí i en l'almanac d'allà, com també i ensems de quin era l'estat ideologicocultural del traductor.

Si ho fem d'ell, podrem imaginar-ne l'ànim en què vivia pels testimonis que en tenim, no pas, evidentment, per suposicions. Aquell 1883 fou amb tota seguretat un any de prou intensa relació entre Jacint Verdaguer i el món del Felibritge que, a part de les dades — més

4. Aquests dos textos corresponen, respectivament, a l'*Armanac dera Moun-tambo* i a l'*Armanac de la Gascougnò*. Els he trobats i n'he tretat la traducció francesa en: Dominique BLANC. «Lecture, écriture et identité locale». *Terrain*, núm. 5 – *Identité culturelle et appartenance régionale* (octubre 1985); consultable a: <<http://terrain.revues.org/document2880.html>>

aviat minses, cal dir-ho —⁵ que la història pot donar-nos, s'aprofundiria en ell com a lligam, diguem-ho ja, cultural i afectiu i es féu més visent en dades l'any següent. Potser no és gaire correcte explicar-se així, un any per un altre, però penso que no s'han de menystenir els testimonis que tot seguit recolliré enllaçant-los amb el 1883.

A part de la reunió anyal de la Mantinença catalana i de l'anar i venir de cartes —qualifiquem-les d'organització— que comportava entre les dues pàtries, Verdaguer es trobà en una situació altament feblibrenca el 1884. En la carta que adreçà a Frederic Mistral contant-li com havia anat la reunió a casa de Milà i Fontanals i per què no l'havien celebrada en el dia tradicional de Santa Estrella, li expressava un pensament i li notificava un fet. Aquell és: «lo Felibrige, si a Déu plau, no és pas mort, ni morirà per ara en nostra terra. Cantem doncs, i enllaçats marxem cap a l'esdevenir, o cap a on Déu vulla». Aquest: «he entregat la *Nerto* a González Carreras; els dos treballarem aquest estiu i nos veurem i resoldrem pel setembre a vista de nostres traduccions».⁶ És a dir, Verdaguer respirava l'aire religiós del Felibritge i en aquells dies iniciava la traducció del poema mistralià. De més a més feia encara no dos mesos que el felibre secretari de la Mantinença del Llenguadoc, Alfons Roque Ferrier, li havia escrit que «vous êtes l'égal d'Alecsandri, de Mistral et de Langlade, et vous ne nous refuserez point, certes, ce qu'ils nous ont accordé».⁷ Per aquests mots era col·locat a l'alçada dels grans en l'escala de valors poètics del món occità des del punt de vista ideològic. Amb més exactitud: en aquell punt o aspecte que pretenia organitzar políticament i cultural un espai geogràfic sota l'ègida d'una visió llatina del món, això és, l'antiga cultura afaçonadora de les llengües romàniques i la Roma papal del cristianisme. Basili Alecsandri, poeta i dramaturg romanès, director a la seva pàtria de la revista *Romania Literara*, havia guanyat una copa artística en les Festes Llatines celebrades a Montpeller el 1878

5. Una dada, per exemple, fou la carta que Verdaguer rebia de part de Frederic Donadieu, poeta president de la Mantinença del Llenguadoc, després que ell hagués rebut l'«Oda a Barcelona» i un exemplar de *L'Atlàntida* juntament amb una carta que qualifica de «lettre pleine de bienveillance» (*Ep. Verd.*, IV, p. 72 (5 juliol 1883), veg. la nota 2).

6. *Ibidem*, p. 157-158 i 159 respectivament (30 juny 1884).

7. *Ibidem*, p. 138 (11 maig 1884).

amb el poema *Le chant du latin* i ara se'n preparava una edició amb traduccions. Així fou: editat a Montpeller, aquell 1884 aparagué *Le chant du Latin. Traduit en provençal par Frédéric Mistral et en languedocien par Alexandre Langlade*. La petició feta a Verdaguer era que en fes la versió catalana, però no va ésser. Malgrat aquest final, la història ens ofereix unes dades que segurament obren una pista per saber l'origen d'aquest oferiment. El mateix almanac de 1883, en fer la crònica de l'any anterior, conta que el dia 7 de maig tingué sessió la Mantinença del Llenguadoc a Montpeller i «l'illustre Alecsandri, poète naciounau de la nacioun Roumano, ancian menistre de Roumanio e sóci dóu Felibrige, ounouravo la festo de sa presènci».⁸ Potser en aquesta ocasió es parlà de les traduccions i estampació del seu poema. S'ha de ressaltar ensems el fet que des d'Occitània Verdaguer era considerat un poeta a l'alçària dels altres dos traductors per la seva destresa retòrica i per això mateix se li havia demanat. Com a tercer testimoni, com si parléssim d'un triangle que envoltava aleshores Verdaguer, poc més de vint dies passats d'haver escrit ell a Mistral, *La Horniga de Oro* barcelonina publicava, en una nota als poemes *L'Atlàntida* i *Nerto*, aquestes paraules d'autor anònim: «no han tenido necesidad de vestirse de sensualismo y de racionalismo para adquirir la fama universal de que gozan [...] Las obras del Rdo. Verdaguer y de Mistral han de servir de ejemplo a los jóvenes poetas que sienten en su corazón el noble anhelo de la fama».⁹ I per coronar aquest espai, Verdaguer va rebre el mes d'octubre dues cartes d'un altre felibre, mossèn Joseph Roux que li escrivia: «Catalogne et Lemousin furent provinces soeurs jusques avant la Révolution de 1793: je me rejouis de ce que l'ancienne union recommence par nous. Notre-Dame de Montserrat s'appelait chez nous Notre-Dame du Chapitre. Ma pauvre mère l'amait d'amour...»; «honneur à vous! La Catalogne a raison d'être fière d'un prêtre-poète tel que vous, mon illustre ami! [...] A Dieu, noble ami. Pensez à moi, priez pour moi. Vostre inspiration est sereine et douce; la mienne triste et découragée; ne me blâmez pas, plaignez-moi plutôt et aimez-moi, en grâce. A Dieu encore, at à vous».¹⁰

8. *Armana Prouvençau pèr lou bèl an de Diéu 1883...*, p. [9].

9. *Ep. Verd.*, IV, p. 160, nota 15.

10. *Ibidem*, p. 189 i 190-191 respectivament, cartes del 7 i el 18 d'octubre, 1884.

Tot i la trampa ja reconeguda de qualificar un any amb dades d'un altre, no crec pas que, en aquest cas i aquesta volta, l'hagi feta massa grossa. Fos així o un poc menys, l'ànim de Verdaguer era aquells mesos prou felibrenc com per entendre millor l'esperit que adolla en la traducció.

III. L'estudi del poema

Llegits i observats el poema original i la seva reproducció al setmanari vigatà, hem de començar per remarcar-ne dues diferències. La primera, que em sembla més secundària, és la transcripció del text amb les variants que conté. Es tracta d'unes poques paraules alterades gràficament i alguna de variada. Vegem-les.

A *La Veu del Montserrat* han perdut l'accent les següents: «téulisso, pèr, piéutadis sèmpre, Glèiso, acò, véne, Rèi, Diéu, bèn, glòri, bèuta, jouvènço, Rèino»; n'han canviat una: «siéu» passa a «sieú»; i s'ha afegit l'accent a: «trau» que passa a «traú». Una altra variació es troba en el verb i pronom aglutinats «laisso-me» que passen a ésser escrits separats: «laisso me». I, finalment, els tres canvis més cridaners: la paraula «estrema» es converteix en «esfrima»; «bramo» en «brumo»; i «tourtarello» en «toutourello»; no cal dir que hem de qualificar-les de badades del copista, fos qui fos... Aquestes són les del poema i deixo de banda les dues de la nota al peu. Més avall veurem si la traducció ha restat afectada per aquestes variacions.

La segona diferència i més sorprenent és la desaparició del lema llatí que encapçala el poema. Suposem que fou una decisió no meditada del caixista per poder encabir-ho tot en una sola columna, que Verdaguer no en sabé res i el director, el seu amic Jaume Collell, si se n'adonà no hi veié mancaça greu. Aquesta seria una explicació d'estar per casa, però penso que cal cercar-ne una altra de més raonada si ens fixem també en la variació del títol que forma un bloc amb el lema llatí. Si en aquell moment els lectors no en saberen res i el poema i traducció els apareixien arrodonits, avui ens esbalaeixen Déu n'hi do. El canvi de títol i la desaparició del lema aprimen el significat global del poema en la mesura que la primera estrofa i el vers 10è són una glossa dels dos versets, el 3r i el 4t, del salm 83. No és pas el mateix

llegir aquests versos amb ressonàncies salmíques que com a unes simples imatges de poeta. I no podien, tots els lectors d'aquell 1883, ni els d'avui (potser menys encara!), copsar-les ni imaginar-les. Més encara: la presència explícita de les paraules del salmista possibiliten la memoració d'un fragment evangèlic que és implícit en el primer vers de la segona estrofa i que, en un ambient més o menys xop de cristianisme, la predicació tradicional i popular explicava que eren les paraules «... al Regne del cel, digué, li passa com a un gra de mostassa que un home va sembrar al seu camp. Prou és la més petita de totes les llavors, però, quan ha crescut, resulta més gran que les hortalisses, i es fa un arbre, talment, que vénen els ocells i s'ajouquen a les seves branques» (Mt 13, 31-32), que eren una imatge de l'Església.

Davant d'aquesta doble alteració hem de preguntar-nos si Verdaguer traduí a partir de l'original imprès a l'almanac o d'una còpia ja reduïda. Demanar-ho és indagar sobre el sentit general que té el poema eixit del felibre i el de la versió verdagueriana. De manera breu opinariem que es passa d'un text amb arrels biblicolitúrgiques a un de piadosoromàntic. Això ho deixa veure una altra referència implícita en el vers 9è en parlar de la «jouinesso ravidó» lliurada al Senyor. En aquell temps i fins que no arribà el Concili Vaticà II, el capellà, a l'inici de la missa i un cop fet el senyal de la creu, iniciava al peu de l'altar una pregària en forma dialogada amb l'escolà que començava així: ell: «Introibo ad altare Dei», l'escolà: «Ad Deum qui laetificat iuuentutem meam». Passat el Concili ja no calgué traduir-la perquè desaparegué. «Entraré a l'altar de Déu, vers Déu que és la meva alegria». Es tracta de la primera meitat del verset 4t del salm 42.¹¹ Un vers més, fet i fet, que omple també bíblicament i litúrgica el poema i el fa un bell introit o pròleg a la decisió d'enclaustrar-se. Tinguem present, a més a més, que l'altar d'aquest verset és explícit en el lema del poema en el plural «altaria». Per contra, la joventut del vers deslligada d'aquest rerefons es converteix en un tòpic de lliurament més aviat romàntic. Si més no ho apuntaria la tercera estrofa amb un poeta al peu d'una verge bella, un amor idealitzat religiosament en

11. Cal advertir que la numeració d'aquest salm i el del poema correspon a la donada per la versió llatina de la *Vulgata*, no a la de les edicions hebrees. Així doncs, aquest darrer és el Salm 43, 4 i el del poema el Salm 84, 4.

ésser la dona la Mare de Déu. I es pot afegir que l'allunyament entre un sentit i l'altre el determina també, i més que no ho sembla, el substantiu «virtut» del vers 10è referit a Déu. En el salm té ni més ni menys que el significat de «força», la potència divina que, però, separada d'aquesta font esdevé una qualitat moral, oi més darrere d'un «Rei del meu cor» on el «cor» afegit al text bíblic redueix el Rei del món a un rei d'afectes. La lectura emparada pel salm deu ésser aquesta: el Rei del meu cor a qui lliuro l'afecte no és altre que el Déu de la força creadora de l'univers. Però és inútil aquesta consideració: tot el vers 10è ha estat alterat. És substituït per «Puig á tos peus l'amor meu», ben lluny de qualsevol referència al salm. Fins i tot ara apareix el que no hi ha en l'original: l'expressió de prostració als peus d'algú dues vegades, aquí i en el vers 13è.

La traducció és art. Hom discutirà si de segona fila o només una art artesanal. Però traduir, consideri's com es vulgui, és una feina no pas aliena a l'art. El poeta Narcís Comadira, en una nota introductòria a la seva traducció d'uns poemes d'Auden, parteix d'una altra afirmació seca com la primera d'aquest paràgraf: «traduir és traïr, tothom ho sap i no cal parlar-ne més». I continua amb aquesta reflexió: «[...] davant d'aquells que diuen que la poesia és precisament allò que es perd en una traducció, a mi m'agrada afirmar que precisament allò que m'interessa d'una poesia és el que una traducció pot salvar: el sentit i el to». Després s'allarga un poc més reconeixent que sí, que es perden matisos de sentit o subtilitats rítmiques i sonores, tanmateix acaba amb una darrera i també seca afirmació: «l'important se salva».¹²

Ara, doncs, si m'atinc a l'experiència i explicació del poeta gironí, ja tot discutit i fet, la traducció que resta defensable si manté «el sentit i el to», m'apropro al treball de Verdaguer. Pla bé s'entén la distinció entre l'un i l'altre: el sentit pel cantó, diguem, del contingut; el to, pel del continent, la llengua i la seva retòrica. Penso que he fet veure que unes alteracions de transmissió del text, la desaparició del títol i els versets del salm, n'han empobrit radicalment el sentit, justament allò bàsic que ha de mantenir-se per salvar una traducció. Per això em demano una vegada més si Verdaguer conegué o no el text imprès. Sí

12. Narcís COMADIRA. «Nota del traductor». Dins: W. H. AUDEN. *Digue'm la veritat sobre l'amor*. Barcelona: Edicions 62 - Empúries, 1997, p. 9.

que la traducció té un sentit, però és —o és tot— el que hi estotjà l'anònim felibre? El poema resultant és d'estructura bella per mètrica i per rima, certament, però menor perquè no transparenta del tot l'original, es converteix en un poema devot, és a dir, s'ajusta a la pietat senzilla que al llegir-lo admirarà un jove poeta enamorat de Déu i de Maria que es fa monjo. Quan *La Veu del Montserrat* bagolava un cop i un altre contra la societat descreguda, aquests versos li eren bon exemple per predicar la grandesa de la religió i de l'Església catòlica. I si el lector es sorprèn d'aquestes ratlles, li demano la relectura de la nota que la redacció estampà al peu. La traducció, doncs, porta no solament el llast d'aquest dubte, sinó el buit d'una part de la seva significació. Endinsem-nos-hi, malgrat tot. Per què s'esfumà un sentit amb rerefons bíblic per deixar pas de manera preferent a un de devoció? Potser no hi ha resposta i no sabem si podem salvar aquesta traducció. Si Verdaguer no hagués conegut l'original, res no podríem imputar-li; si s'avingué a variar-lo i a suprimir-lo, el títol i el lema, tal volta no s'adonà que perdia profunditat; si... no tenim resposta.

Ara bé, si ens preguntem pel to ja som en un altre replà. El poema occità és de versos polimètrics combinats així: tots són octosíl·labs masculins excepte el tercer vers i els seus múltiples construïts exasil·làbicament i femenins. La rima és consonant. Cal dir, tanmateix, que tot allò que pugui escriure's de la forma retòrica d'aquests versos ho considero discutible i esmenable donada la inseguretat de les grafies i de la normativa d'aleshores. Els versos 7è-8è i 13è-14è, per exemple, cal llegir-los acabats amb paraula aguda malgrat l'ortografia d'aparença plana. La combinació de rimes amb un aariat seguit de quatre versos capcaudats estructura un poema de tres sextetes italianes.

Evidenciats aquests menuts detalls de mètrica i de rima, observat el poema en el seu conjunt lèxic, no s'hi troba cap sorpresa si no és una narrativitat molt senzilla que compara el recer d'un ràfec i el d'un brancam de bardissa (experiència viscuda si hom ha alçat els ulls al teulat d'una casa de pagès i ha observat l'entortolligament de tiges-branca que conforma l'espessor d'una bardissa) per a menuts ocells com el teuladí quan bufa el temporal amb l'Església que és per a ell, el poeta, un niu semblant de protecció, tot i la no presència d'un temporal si no és aquella implícita tríada dels enemics de l'ànima: món, dimoni i carn —no podem pas perdre de vista el context religiós d'a-

quell temps i la coneixença que se solia tenir del catecisme. La tercera estrofa és una pregària que confirma la voluntat d'allunyament dels enemics de l'ànima i també de tot altre somni bell o afecte menys un: l'estimació de la pròpia terra, el bressol provençal. A la seva manera, autor i traductor vivien el sentiment, i la convicció potser!, d'aquest vers del Dante: «...la carità del nativo loco» (*Inf.*, XIV, 1); és la pàtria que ens estima i en reciprocitat l'amem. Al capdavant, doncs, resten uns versos senzills *pro aris et focis*, la divisa de *La Veu del Montserrat*: per Déu i per la Pàtria.

Verdaguer, en traduir el poema, és absolutament fidel a l'original, no per semblança fonètica, evidentment, sinó per l'estructura general que imita totalment. Pel que fa al conjunt lèxic l'ha subordinat a la mètrica i a la rima i fins i tot, una vegada, a la semblança fònica com en el cas de «passarell». Aquesta paraula és la primera que haurem de considerar a partir d'una diguem-ne premissa: l'equilibri entre la literalitat i els marges sinonímics. I d'una segona: la literalitat exacta no pas possible en algunes traduccions i per tant la relativitat de la sinonímia.

«Passeroun», mot derivat de PASSEREM —doblet, en català, del derivat d'AUEM— que en francès és «passereau» i en català medieval fou «pàsser». Actualment «passarell» no significa ocell en general, sinó que es refereix a l'individu d'una família amb la corresponent descripció morfològica distintiva (*carduelis cannabina*). Res a dir, però, si Verdaguer, per semblança eufònica trià aquest mot que, de fet, pot ésser acceptat com un sinònim d'ocell petit (ja que solem reservar «au» per als de major mida).

En el quart vers, si provéssim la literalitat del sintagma «pichot pièutadis», traduiríem «petit piulaire (piulador)», que per raons de mètrica el traductor ha convertit en «novell» com a sinònim de menut que no pot viure per si mateix, sinó que ho fa gràcies a l'amor de l'aucella mare. Aquesta és la «tortoreta». Ben exacte amb l'original que al seu torn prové del diminutiu TURTURILLA, malgrat l'errada en la transcripció del setmanari.

L'estrofa primera es clou amb un altre mot compromès, «sebisso», provinent de SÆPES amb la significació de 'tanca / clos / cleda' obra da de manera natural o ajudada per l'home, amb diverses plantes entrelaçades encara que n'hi domini una preferentment. En català és

«bardissa», mestrívolament descrita en les tres primeres accepcions del diccionari d'Alcover-Moll més el seu incert ètim i els testimonis aportats en el diccionari etimològic de Joan Coromines (s.v. barda). Dues rels etimològiques diverses, però de significat confluent que en la traducció ha perdut literalitat i no hi resten pas en cap sinònim. Ara bé, la idea de trobar un recer on poder bastir el niu, tant és entre les branques d'un arbre com entremig dels branquillons d'unes plantes espinoses —les més normals de les bardisses— que fan de tanca. Allò que es perd és la imatge de feresa i de fragilitat, ensems, d'un niu entremig d'aquestes mates punxoses.

El nervi del 8è vers, allò que predica, es diu amb les paraules «vène estrema», «ve a retirar-se / amagar-se / recloure's». Pel context és ben bé el significat d'aquest darrer verb. L'expressivitat la dóna el lloc del tancament, el monestir, més el que s'hi reclou: la joventut. Sembla, una vegada més, que l'exigència de la rima ha esmussat el sentit del vers, l'ha rebaixat en un simple «passar la joventut».

La joventut que és qualificada pel mot «ravidó». Frederic Mistral, en el seu gran diccionari de la llengua occitana, el tradueix al francès per «charmant», però també per «inquiet». No cal estalviar-se aquesta consideració: Verdaguer tria l'adjectiu «florida» que expressa d'alguna manera inquietud de vida esclatant i bellesa captivadora.

Una darrera paraula: «jita» del vers 14è. En un català clàssic diríem «gitar»: un llançar amb força o voluntat, un treure enfora de si mateix, un sortir de dins. El poeta es desprèn amb certa violència del seu somni de joventut. Penso que en fer la traducció en plural, en referir-se a un conjunt de somnis, es rebaixa la vivesa de l'original. Allò de què es desprèn el poeta és del somni únic, tal volta qualificable de constitutiu de qui és jove; ésser jove és tenir un somni. A més a més, desapareix la joventut com a complement qualificatiu del somni que vol dir això: l'essencialitat d'ésser jove. Els somnis de la pensa —entengui's fantasia— evidentment són menys que el «ravidó de jouvenço». Per contra, res no es perd si en els dos primers versos d'aquesta estrofa el traductor construeix un hipèrbaton que manca en l'original, la qual cosa li permet de fer una rima neta sense alteració del sentit.

Tinc escrit que la tasca traductora de Jacint Verdaguer palesava, entre altres, una raó d'afinitat ideològica amb el vers o la prosa que

traduïa.¹³ En el cas present se'm confirma. Deixem de banda la pèrdua del sentit bíblic perquè si Verdagner n'hagués estat conscient a l'hora de traduir, en descàrrec seu podríem recordar que l'aparició dels aires de renovellament bíblic no s'havien iniciat encara a casa nostra i dies faltaven per a ésser un corrent viu entre la clerecia. Per tant, l'esmussament poètic per aquest cantó no deixava aleshores d'ésser secundari o considerat només com un encert estilístic que si es perdia no rebaixava el significat religiós del poema. No cal dir que aquest fet religiós s'expressava en grau major en aquells actes i paraules que anaven lligats al camp eclesiàstic, els de la vida cristiana dels fidels eren inferiors, si no teològicament que ben poc així es considerava, sí vivencialment en la quotidianitat. És per això que poder publicar els versos d'un home de cultura que feia el pas d'ingressar amb ells com a comiat del món en l'estament major de la vida religiosa, era un fet de màxima rellevància ideològica per a Verdagner i el setmanari que en donava testimoni. Així ho confirmen les paraules afegides al peu del poema. La composició és qualificada de «tendra i sentidíssima», la traducció s'ha fet «bellament» i s'hi expressa amb admiració un desig i una esperança: «iDéu li do al felibre [...] la santa perseverància!». En rellegir la versió de *La Veu del Montserrat* des d'aquesta òptica, ens trobem davant d'un poema religiós que té, ni més ni menys, que l'aire o estil dels idil·lis verdagnerians. Un idil·li no solament pel to menut del passarell i la tortoreta, el niu i el tronc sota teulada, sinó també per la pregària a la Mare de Déu a qui un modern trobador ofereix tot el seu ésser menys l'amor a la seva pàtria. Una excepció que, en comptes de rebaixar l'ofrena, més aviat l'enalteix puix que l'amor a la pàtria, en la ideologia de Verdagner i en el seu entorn de catalanisme i felibrisme catòlics, era la virtut parella a l'amor diví. Ja ho hem recordat: *Pro aris et focis*.

Si doncs, ara, ens tornem a fer la pregunta pel sentit i el to de la traducció, potser haurem d'afirmar que malgrat haver-se perdut el gruix bíblic que avui certament té valor per a nosaltres, salvant-se el to també es mantenia la significació religiosa de més importància en el context d'aquells dies. Si més no podem suposar que tot el signifi-

13. Veg. J. REQUESENS I PIQUER. «Jacint Verdagner, traductor». *op. cit.*, p. 137-154.

cat que el bon autor volgué donar-li en fer una glossa del salm, passà a segon terme i es perdé a les mans dels qui consideraven més exemplar i instructiu el sentit religiós *in genere* que vehiculaven els versos, es mantingués o no l'específic de la glossa.

Segurament en ajuda d'aquesta suposició darrera, hi ha la dada que ens assabenta que el jove poeta prenia l'hàbit de l'orde premonstratenc. Així ho diu la nota, però avui, passats més de cent anys... no sé d'on ha eixit la dada. No l'he sabuda trobar ni en l'almanac ni en el setmanari. A Vic algú ho sabria per una font ara desconeguda, alguna carta? Alguna gasetilla de premsa?